

Suomi–Liechtenstein 3–0. Katsojat täyttivät stadionin Töölössä 16.11.2019. Kuva: Jouko Kokkonen

HUUHKAJAN LENTO – suomalaisen jalkapallon anatomia

Suomen miesten jalkapallomaajoukkue selviytyi vuonna 2019 ensi kertaa jalkapallon arvokisojen lopputurnaukseen. Takana oli 19 tuloksetonta MM-karsintaa ja 13 EM-karsintaa. Mitkä ovat suomalaisen jalkapallomenestyksen ja menestymättömyyden syyt? Miten ja miksi Huuhkajista tuli pitkän matalalennon jälkeen kansaa yhdistänyt urheiluilmiö?

JALKAPALLO NOUSI 1900-LUVUN ALUSSA urheilukulttuuria hallitsevaan asemaan ympäri maailmaa melko samanlaisen, sosiaalisesti alhaalta ylös muotoutuneen prosessin jälkeen. 1800-luvun lopulla Iso-Britanniassa ja 1920–1930-luvuilla manner-Euroopassa ja Etelä-Amerikassa työn perässä kaupunkeihin muuttanut työväestö löysi lajista keinon työstää uutta urbaania identiteettiään ja mahdollisuuden sosiaaliseen nousuun. Lajiliittojen rooli oli muutoksessa parhaimmillaankin rajallinen. Monessa maassa liitot jopa rajoittivat jalkapallon kehitystä vastustamalla ammattilaisuutta sekä sulkemalla työläistäustaiset pelaajat ja naiset toimintansa ulkopuolelle.

Suomessa jalkapallo sai jalansijaa globaalisti varhain, vaikka myöhemmin kuin esimerkiksi Ruotsissa ja Tans-

kassa. Helsingissä, Turussa ja Viipurissa orastanut lajikulttuuri nosti Suomen neljänneksi Tukholman olympialaisissa 1912. Tämän jälkeen maajoukkueen menestys jäi vaisuksi. Usein esitetyn väitteen mukaan syy kansainvälisestä kerkasta putoamiselle oli lajin heikko asema koulu liikunnassa ja suojeluskuntaliikkeessä, ja myyräntyön tekijänä olisi kunnostautunut etenkin Lauri ”Tahko” Pihkala. Väite ei kestä kriittistä tarkastelua, vaikka Pihkala sotilaallisesti hyödyttömäksi katsomaansa lajia epäilemättä karsasti.

Arvokisat suomalaisten ulottumattomissa

Suurin osa suomalaisista asui 1960-luvulle saakka maaseudulla, ja Suomen ilmasto teki jalkapallon ympärivuotisesta harrastamisesta mahdotonta. Lisäksi lajikulttuurin nousua rapautti porvarillisen urheilun ja työväenurheilun välinen juopa, joka jakoi jo valmiiksi vähäisen pelaaja- ja katsojajoukon kahteen leiriin. Esimerkiksi Ruotsissa jalkapallon nousulle oli vankka yhteiskunnallis-ilmastollinen pohja; siellä kaupungissa asuvan väestön määrä ylitti maaseudulla asuvan jo 1930-luvulla, ja Etelä-Ruotsin leuto ilmasto mahdollisti pelaamisen talvellakin. Poliittiset jakolinjatkin puuttuivat.

Suomi kaupungistui kansainvälisestikin nopeasti 1960–1970-luvuilla. Maaseudun tyhjentyessä joukkuelajien

edellytykset kasvattaa harrastaja- ja katsojamääriään parantivat. Jääkiekko onnistui saamaan kaupunkilaiset kuluttajikseen. Se kykeni yhteiskuntasuhteidensa ansiosta kehittämään olosuhteita muita lajeja nopeammin. Jalkapallossa harjoittelu- ja stadionolosuhteet eivät sen sijaan kehittyneet, mikä piti toiminnan amatöörimäisenä 1990-luvulle saakka. Suomi oli jalkapallokääpiö pohjoismaisessakin kontekstissa. Kuvaavaa on, että vuoteen 1970 mennessä kuusi pelaajaa oli siirtynyt Suomesta ammattilaisiksi, kun esimerkiksi Norjassa sama lukema oli 25 ja Ruotsissa 64.

Suomalaisten amatööripelaajien lähtökohdat kansainvälisissä kilpailuissa menestymiseen olivat heikot niin seura- kuin maajoukkuejalkapallossa. 1940–1970-luvuilla MM-karsinnoista lopputurnaukseen selvisivät Euroopasta vain karsintalohkojen voittajat. Tämä tiedettiin Suomessa mahdottomaksi tavoitteeksi, joten toiveet suunnattiin muualle, ennen kaikkea vuosittaisiin PM-turnauksen otteluihin.

”Sukupolvien unelma” on täten 1960–1970-lukuihin tai vanhempiin aikoihin sijoitettuna varsin anakronistinen käsite. Ensimmäisten EM-kisojen kohdalla unelmoinnin lopputurnauksesta esti jo se, että karsinnat ja neljän maan mini-lopputurnaus miellettiin pikemminkin samaksi kilpailuksi. Kun Suomi osallistui ensi kertaa EM-karsintoihin 1966–1967, suomalaislehdistö katsoi Suomen pelaavan EM-turnauksessa ja kutsui viimeisiä otteluita Italiassa 1968 ”loppuotteluiksi”, joita ne sananmukaisesti olivatkin.

Kisapaikasta realismia

Jalkapallon arvokisoista tuli suomalaisen jalkapallon ylin päämäärä 1980-luvulla, kun kisat laajenivat ja suomalaispelaajien siirrot ulkomaiden ammattikentille lisääntyivät. Suomen maajoukkue ylsi Meksikon MM-kisojen 1986 karsinnoissa lähelle lohkon kakkossijaa, joka olisi taannut kisapaikan. Samaan aikaan kisojen houkuttelevuus suomalaisten silmissä kasvoi ylipäänsä. Suorat tv-lähetykset MM- ja EM-kisoista yleistyivät kattamaan jo lähes kaikki turnauksen ottelut.

Lentomatkailun halpeneminen johti urheilun massaturismiin ja toi lopputurnauksiin muun muassa Tanskan ”roligaanien” kaltaisia suuria, kansakuntaansa globaalilla näyttämöllä edustaneita faniryhmiä. Suomalaiset jouduivat tyytymään tv-katsojan rooliin ja valitsemaan suosikkinsa muista maista, mikä synnytti yksilötasolla vahvoja tunnesiteitä, mutta ei kansaa yhdistäneitä karnevaaleja. Kotimaassa karnevaalifanitus jäi kuplimaan yksittäisiin tapahtumiin kuten Lahden Kuusysin ja Steaua Bukarestin legendaariseen kohtaamiseen Helsingin Olympiastadionilla maaliskuussa 1986.

Arvokisat laajenivat entisestään 1990-luvulla, kun FIFA ja UEFA pyrkivät kasvattamaan kisojen televisiointioikeuksista maksettuja rahasummia. EM-kisat 1996 pelattiin 16 joukkueen turnauksena ja vuoden 1998 MM-kisat 32 maan voimin. Kansainväliset pelaajamarkkinat luonut Bosman-sääntö 1995 avasi suomalaispelaajille uusia portteja maailmalle, ja kotimaisia seuroja edustavat pelaajat jäivät miesten maajoukkueessa vähemmistöön.

Ammattilaistuminen eteni myös Suomessa. Pääsponsoriksi Veikkauksen mukaan 1992 nimetty pääsarja eriytyi

Palloliitosta, ja vuosituhannen taitteesta lähtien huippuseurojen edustusjoukkueet irtaantuivat emoseuroistaan osakeyhtiöiden alle. Kotimaassa pelaava suomalainen ammattijalkapalloilija muuttui kymmenessä vuodessa kuriositeetistä normiksi, mikä tosin koski vasta miеспelaajia.

1990-luvun lopulla miesten maajoukkueeseen muodostui ”kultainen sukupolvi”, jonka selkärankana olivat 1970-luvun alussa ja puolivälissä syntyneet, seurajoukkueissaan kansainvälisen huipun saavuttaneet pelaajat. Maajoukkueeseen ladatut odotukset nousivat korkeammalle kuin koskaan aiemmin, mikä näkyi niin kasvaneina yleisömäärinä kuin 2002 perustettuna Suomen jalkapallomaajoukkueen kannattajat ry:nä (SMJK). Toiveiden jälleen kariuduttua olivat pettymyksetkin suurempia. Puhe maajoukkueen Via dolorosasta, ikuisesta korpivaelluksesta arvokisojen ulkopuolella, muotoutui juuri 2000-luvun vaihteessa. Unkari-ottelun 1997 ja Tšekki-ottelun 2005 kaltaiset yhteiset painajaiset yhdistyivät tässä puhetavassa 1930-luvulta alkaneeseen karsitutumisten sarjaan – vaikka aikalaiset eivät takavuosien karsitutumisia siis pettymyksinä kokeneetkaan.

Naisten maajoukkue sitä vastoin selviytyi EM-kisoihin 2005 ja eteni sensaatiomaisesti välieriin saakka. Naiset etenivät alkulohkostaan jatkoon myös EM-kotikisoissa 2009. Miesten ja naisten ”kultaisia sukupolvia” yhdistää tinkimätön omaehtoinen harjoittelu ja huipulle pääsy enemmänkin olosuhteista ja järjestelmästä huolimatta kuin niiden ansiosta. Naisten kohdalla tärkein menestystekijä oli sama kuin miesten kohdalla lähes sata vuotta aikaisemmin: ajoitus. Useiden huippuyksilöiden kehityskaaret saavuttivat lakipisteensä juuri ennen kuin naisten jalkapallo lähti kansainvälisesti voimakkaalle kasvu-uralle 2010-luvulla.

Harrastajapohja laajenee, olosuhteet paranevat

Jalkapallon harrastajamäärät kasvoivat 1990-luvulla ja 2000-luvun alussa Suomessa vauhdilla. Jalkapallo valtavirtaistui Suomessa monimuotoiseksi, globalisaation ohjaillemaksi kansanliikkeeksi. Huomattava osa Suomeen saapuneista maahanmuuttajista ja heidän (poika)lapsistaan kotoutui jalkapalloharrastuksen avulla. Kantasuomalaisessa väestössä erityisesti tyttöpelaaajien määrä kasvoi, osaltaan Palloliiton kiistellyn *Kaikki pelaa* -ohjelman vaikutuksesta. Vuosina 1995–2017 jalkapallon lisenssipelaajien määrä lähes kaksinkertaistui (76 000 → 140 104).

Kaikki pelaa jakaa mielipiteitä edelleen. Ohjelman on koettu näivettäneen kilpailullista juniorijalkapalloa muiden muassa linjauksilla, joissa suositeltiin vähäisiä harjoitusmääriä alemmille ikäluokille ja kiellettiin tasoryhmät. Toisaalta moni pitää ohjelman filosofista lähtökohtaa oikeana ja ongelmana enemmänkin puutteellista viestintää, jonka seurauksena sitä päädyttiin soveltamaan seuroissa väärin.

Harrastajamäärien kasvu loi pohjan jalkapallovalmennuksen ammattimaistumiselle, kun yhä useammalla seuralla oli varaa päätoimisiin juniorivalmentajiin. Vuosina 2001–2016 jalkapallo nousi pitkältä takamatkalta jääkiekon rinnalle ja jopa hieman ohi eniten ammattivalmentajia Suomessa työllistäväksi lajiksi (36 → 263). Pelaajakehi-

tystä tukivat Eerikkilään 2011 perustettu valtakunnallinen valmennus- ja tutkimuskeskus (Sami Hyypiä Akatemia), jota myöhemmin seurasivat alueelliset valmennuskeskukset. Vielä 2010-luvun taitteessa Suomesta puuttui Palloliiton omankin arvion (raportti lajiprosessista 2011) mukaan valtakunnallinen valmennusorganisaatio.

Valmennuksen ammattimaistumista korreloi olosuhdekehitys. Ensimmäiset AstroTurf-tekonurmet oli saatu Suomeen jo 1980-luvulla, ja Lahteen nousi 1981 maan ensimmäinen suurihalli. Laajemmin olosuhdekehitys käynnistyi kuitenkin 2000-luvulla. Tekonurmien kehitys johti vasta 2000-luvun alussa ympärivuotisen harjoittelun aidosti mahdollistamaan alustaan. Ensimmäiset ”kolmannen sukupolven” tekonurmet asennettiin 2000-luvun alussa, ja niiden määrä alkoi kasvaa nopeasti: vuonna 2018 jalkapallonurmia oli Suomessa jo 382. Samana vuonna täysimittaisia jalkapallohalleja oli Suomessa 91, kun vuonna 2000 halleja oli 15.

Valmennuksen ja olosuhteiden kehityksestä huolimatta Suomi kuuluu lähtökohdiltaan jalkapallomaailman periferian kehittyviin maihin myös 2020-luvulla. Maajoukkuejalkapallossa pienillä mailla on kuitenkin menestymismahdollisuuksia, jotka suurten resurssierojen sävyttämästä seurajalkapallosta puuttuvat. Huuhkajille toi EM-kisapaikan vuonna 2019 pedantin valmennuksen, **Teemu Pukin** poikkeuksellisen maalitehtailun ja kilpailijoiden suotuisan ristiin pelaamisen yhdistelmä – ainekset, joilla oli vain vähän tekemistä 2000-luvun mittavan, mutta vielä tuoreen rakenteellisen kehityksen kanssa.

Huuhkaja-ilmiö voimistuu

Huuhkajien ympärille muodostui poikkeuksellista nosetta, kun historiallinen kisapaikka alkoi kesällä 2019 näyttää mahdolliselta. Neljä jäljellä olevaa EM-karsintojen kotiottelua myytiin loppuun kuukausia ennen pelipäiviä. Arvokisapaikan ratkeaminen Liechtensteinia vastaan 15.11.2019 purkautui spontaanina ja anarkistisena karnevaalina, jollaista jalkapallo ei Suomessa ollut koskaan aiemmin aiheuttanut.

Vuoden 2019 jalkapallohuuma rinnastuu jääkiekon maailmanmestaruuteen 1995: molemmissa koettiin jotain Suomessa ennennäkemätöntä, ja suuri historian painolasti siirtyi syrjään. Jalkapallojuhlat olivat johdonmukaista jatkoa Suomen urheilukulttuurin painopisteen siirtymiselle yksilölajeista joukkuelajeihin 2010-luvulla. Kokonaisuutena Huuhkaja-ilmiö sisältää myös muista joukkuelajeista eroavia piirteitä.

Jalkapallon kannattajakulttuuri muuttui Suomessa vuosituhanen vaihteessa, kun ensimmäiset kannattajien järjestöt perustettiin seurojen taakse. Ryhmät saivat vaikutteita kansainvälisestä ultrakulttuurista, johon tutustumista avittivat televisio ja 1990-luvun lopussa läpi lyönyt internet. Suomalaisfanit omaksuivat esikuviltaan audiovisuaaliset tunnuspiirteet kuten yhteislaulut ja katsomokoreografiat, mutta eivät toimintamallia. Esimerkiksi Italiasa kannattajaryhmät ovat hierarkkisia, usein avoimesti poliittisia järjestöjä, joilla on taloudellisia siteitä ja siten suoraa valtaa kannattamaansa seuraan. Erona oli sekin, että suomalaiselle urheilukulttuurille tyypillisesti, mutta

kansainvälisessä kontekstissa poikkeuksellisesti, suurin organisoitu kannattajaryhmä ryhmittyi Suomessa maajoukkueen taakse.

Suomen maajoukkueen kannattajat (SMJK) majoittui vuonna 2008 Helsingin Olympiastadionin pohjoiskaarteeseen, jonne kansainvälisen käytännön mukaisesti alettiin marssia pitkin kaupungin katuja ennen otteluita. Marssit, tifot, capot ja chantit ovat sittemmin vakiintuneet suomalaisen urheilusanastoon ja -kulttuuriin. Järjestön suhteet Palloliittoon ovat olleet pääosin hyvät, mikä sekin erottaa SMJK:n useista kansainvälisistä vastineistaan.

Erot valtalaji jääkiekkoon ja erityisesti sen ytimeen, Leijona-ilmiöön, ovat ilmeiset. Jääkiekkomaajoukkueen kannatus on luonteeltaan enemmän epäorganisoidunutta karnevaalifanitusta, jonka polttoaineena on toiminut lajin kansainvälinen kilpailujärjestelmä. Vuoden välein toistuvat MM-kisat tarjoavat otollisen maaperän suurten massojen karnevaalille – varsinkin kun Suomen mahdollisuudet menestyä ovat taatut. Leijonat ei ole saanut, eikä ehkä tarvinnutkaan taakseen SMJK:n kaltaista järjestöä.

Fanikulttuurin yleisin katalyytti on menestys, eivätkä jalkapallo yleisesti ja SMJK erityisesti tee tähän poikkeusta. Maajoukkueen tuloksilla on ollut selvä yhteys SMJK:n jäsenmäärien muutoksiin ja toiminnan laajuuteen. Järjestö syntyi 2000-luvun alun tuloksellisesti hyvän vaiheen aikana, ja jäsenmäärä nousi enimmillään yli kahteen tuhanteen. 2010-luvun puolivälin matalalennon seurauksena jäseniä oli vuoden 2017 lopussa 874. Vuosien 2018–2019 huumassa jäsenmäärä kohosi yli kuuteen tuhanteen. Koronapandemian vuoksi pitkään kypsytynyt fani-ilmiö joutuu odottamaan rantautumistaan arvokisanäyttämölle ainakin kesään 2021 saakka.

JOUNI LAVIKAINEN

Erikoistutkija
Urheilumuseo
jouni.lavikainen@urheilumuseo.fi

LÄHTEET

Palloliiton toimintakertomukset 2017–2018. Palloliitto.fi. Viitattu 22.4.2020.

Pelaajakehitys 2010-luvulla. Raportti lajiprosessista. <https://docplayer.fi/8595331-Pelaajakehitys-2010-luvulla-raportti-lajiprosessista.html>. Viitattu 22.4.2020.

Suomen maajoukkueen kannattajat ry:n strategia vuosille 2017–2019. www.suomifanit.com Viitattu 22.4.2020.

SMJK:n toimintakertomus 2018. www.suomifanit.com. Viitattu 22.4.2020.

Goldblatt, D. 2007. *The Ball is Round. A Global History of Football.* Penguin Books.

Kanerva, J., Kasila, M., Lavikainen, J., Rantala, K., Tikander, V. 2020. *Kivinen kisamatka. Miesten jalkapallomaajoukkueen historia.* Docendo. (käsikirjoitus)

Lautela, Y. ja Wallén, G. (toim.). 2007. *Rakas jalkapallo. Sata vuotta suomalaista jalkapalloa.* Teos. Lavikainen, J. 2019. *Unelma, josta tuli totta. Eerikkilän Urheilupuisto 1949–2019.* Palloilu Säätio.

Puska, M., Lämsä, J., Potinkara, P. 2017. *Valmentaminen ammattina Suomessa 2016.* Kihun julkaisusarja, nro 53.